

УДК 94(477.43-21):352

Маланчук С. – ст.гр.КН-121

Відокремлений структурний підрозділ «Тернопільський фаховий коледж Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя»

РОЛЬ БУРГОМІСТРІВ У СТАНОВЛЕННІ САМОВРЯДУВАННЯ ТА ІНФРАСТРУКТУРИ МІСТА ТЕРНОПІЛЬ XIX – ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ

Науковий керівник: викладач вищої категорії Ісаєва Сонічева С.Є.

Malanchuk S.

Separate Structural Subdivision «Ternopil Professional College of Ternopil Ivan Puluj National Technical University»

THE ROLE OF BURGOMASTERS IN THE FORMATION OF SELF-GOVERNMENT AND INFRASTRUCTURE OF TERNOPIL IN THE 19TH – EARLY 20TH CENTURIES

Supervisor: Lecturer of the Highest Category S.Ye. Isayeva Sonicheva

Ключові слова: магістрат, архітектурне обличчя, самоврядування.

Keywords: Magistrate, Architectural appearance, self-government.

До 1843 року Тернопіль був приватною власністю родини Туркулів. Це фактично консервувало місто у стані середньовічного застою. Переломним моментом став 1844 рік, коли громада викупила місто за 175 тисяч флоринів. Останній «панський» очільник Ян Марцінкевич передав повноваження Антону Дзямському — першому бургомістру вільного Тернополя.

Дзямський перетворив магістрат із «кантори для збору податків у кишеню пана» на європейську інституцію. Саме він заклав фундамент міської безпеки: створив перші архіви та запровадив жорсткий будівельний регламент (заборона дерев'яного будівництва в центрі), що почало витісняти пожежонебезпечний «шанхай» солідними цегляними кам'яницями.

Новий етап системного планування пов'язаний із Володимиром Мандлем (1855–1868). Він став першим «еко-урбаністом», зрозумівши, що місто — це не лише фасади, а й публічний простір. У 1861 році він заклав Старий парк, реформував вуличну мережу та впровадив перше освітлення. 5 травня 1886 року на знак жалоби за померлим на Тернопільській ратуші на три дні вивісили чорну хоругву.

Період Леона Козьмінського (1872–1892) став епохою найінтенсивнішої урбанізації завдяки запуску залізниці Львів — Тернопіль (1870). Місто перетворилося на ключовий логістичний вузол Австро-Угорщини. За кошти від транзиту магістрат сформував архітектурний кістяк середмістя в стилях еkleктики та історизму. У цей же період активно розбудовувався сакральний ландшафт, зокрема, зусиллями Людвіка Пунчерта, за каденції якого з'явилися споруди, що стали архітектурними домінантами міста (зокрема, Парафіяльний костел).

Каденція Фелікса Погорецького (1894–1896), попри її короткість, завершила естетичний ансамбль центру. Він створив систему бульварів, що з'єднали вокзал із адміністративним ядром. Його самопожертва на посаді заклала вектор «міста-саду».

Справжнім технологічним вибухом стала епоха Володимира Лучаківського (1896–1903) — першого українця на посаді бургомістра. Він перетворив Тернопіль на одне з найтехнологічніших міст Галичини:

1. 1901 рік: запуск першої електростанції;
2. Впровадження водогону та телефонізації;
3. Суб'єктність: Лучаківський офіційно ввів українську мову в діловодство магістрату та лобював інтереси українських організацій (зокрема «Міщанського братства» та «Просвіта»).

Останнім легітимним бургомістром був Станіслав Відацький (1934–1939). Його доля стала символом трагедії міста: заарештований НКВС у 1939-му, він був замордований у тюрмі (ймовірна жертва Катинського злочину 1940 року).

Знищення очільника стало прелюдією до фізичної руйнації міста. У 1944 році стратегічна залізниця Козьмінського зробила Тернопіль «нацистською фортецею» (Festung Tarnopol), що призвело до його тотального штурму радянською артилерією. Результат — розгромлена будівля магістрату, втрачені архіви Дзямського та знищення у 1945–1954 роках архітектурних перлин епохи Пунчерта (Парафіяльного костелу).

Отже, дослідження діяльності восьми реформаторів демонструє, як цілеспрямовано тоталітарні режими нищили результати столітньої праці: від знесення поруддя Мандля до обстрілу електростанції Лучаківського. Відсутність меморіальних дошок на честь цих постатей сьогодні — це форма «тихого вандалізму». Повернення цих імен у публічний простір є актом історичної справедливості щодо Тернополя — міста, яке було щитом Європи і стало жертвою нещадних геополітичних штурмів ХХ століття.

Список використаних джерел:

1. Бойцун Л. Тернопіль у плинні літ: історико-краєзнавчі замальовки. Тернопіль: Джура, 2003. 392 с..
2. Медведик П. К. Лучаківський Володимир Дмитрович. *Енциклопедія Сучасної України* / редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2017. URL: <https://esu.com.ua/> (дата звернення: 04.04.2026).
3. Дуда І. Тернопіль: 1540–1944. Історико-краєзнавча хроніка. Ч. І. Тернопіль: Навчальна книга — Богдан, 2010. С. 52.
4. Циклиняк Т. Хроніки старого світу. Тернопіль: Крок, 2019. 245 с..
5. Циклиняк Т. Роман про Тернопіль. Тернопіль: Зелена жаба, 2022. 254 с..